

Jesuspusslet

Fanns det inte någon historisk Jesus ?

Av Earl Doherty

Del tre: Utvecklingen av Jesus från Nasaret

Att gå från Nya Testamentets brev till evangelierna är som att kliva in i en helt annan värld. I de två tidigare artiklarna i den här serien, pekade jag på att praktiskt taget alla delar i evangeliernas biografi över Jesus från Nasaret saknas i breven, och att Paulus och andra tidiga författare endast presenterar en gudomlig, andlig Kristus i himlen för oss, en som uppenbarats av Gud genom inspiration och genom Skriften. Deras Jesus identifieras aldrig med en historisk, nyligen levande människa. Liksom de grekiska mysteriekulternas frälsargudar, hade Paulus Kristus utfört sina frälsande gärningar på en mytisk arena. När vi därför öppnar evangelierna är vi oförberedda på mötet med en gestalt av kött och blod, som lever och talar på sidorna, en som promenerade på Palestinas jord och dog på Golgata under Herodes och Pontius Pilatus tid.

Forskningen kommer allt närmare en förståelse av hur och när evangelierna skrevs. Namnen Markus, Matteus, Lukas, och Johannes har accepterats vara senare tillskrivningar. De verkliga författarna är okända. Att "Markus" skrev först och omarbetades av "Matteus" och "Lukas", med annat material tillagt, är nu nästan allmänt accepterat av forskarna. Några av de problem, som gjorde att man ifrågasatte Markus företräde, t.ex. avsnitt där Matteus och Lukas överensstämmer i ordvalet men skiljer sig från liknande passager i Markus, har lösts genom en annan viktig insikt: Att var och en av de kanoniska evangelierna är slutresultatet av en tidig historisk process av skrivande och omskrivande, inkluderande av tillägg och strykningar. "Johannes" evangelium tros ha passerat genom flera konstruktionsstadier. Matteus och Lukas, som skrev oberoende och troligen utan varandras vetskap, har använt en tidigare upplaga (eller upplagor) av Markus, vilken format deras samstämmighet. Teorin om ett enhetligt evangeliedokument skrivet av en enda författare är inte längre hållbar, ännu mindre ett som tillkommit genom inspiration.

Denna bild av evangeliernas släktskap är verkligen förbluffande. Även Johannes, med sin berättande struktur och passionshistoria, anses nu av många forskare, vara baserad på Markus eller någon annan synoptisk källa. Borta är den gamla fromma synen att de fyra evangelierna är oberoende och bestyrkande redovisningar. Istället är de stora likheterna mellan dem resultatet av kopiering. Detta betyder att vi är beroende av en enda källa för den grundläggande berättelsen om Jesu liv och död: den första versionen av Markus. Rätteligen borde våra källor vara otaliga. Kristna missionärer, förmodligen ledda av de tolv apostlarna, spred ut sig över imperiet; muntliga överföringar, har man sagt, höll liv i och återvitaliserade ständigt berättelsen om Jesu ord och gärningar. Skrivna versioner av den berättelsen skulle ha framsprungit ur många kretsar, sannolikt oberoende av varandra och märkbart divergerande, har det påståtts. Och ändå, när Matteus skall skriva sin version av Jesu rättegång och korsfästelse är allt han kan göra att slaviskt kopiera ett dokument som han fått tag på, och tillägga någon liten detalj, såsom vakten vid graven. Och Lukas gör lite mer.

Vi står inför samma fråga vad gäller Apostlagärningarna. Varför beslöt bara en författare, och det en bra bit in på andra århundradet, att sätta ihop en historia om grundandet och framväxten av den tidiga kyrkan? Ingen annan författare andas ett ord om pingsten, detta kollektiva besök av Anden hos apostlarna som, enligt Apostlagärningarna startade hela missionsrörelsen!

Men om istället denna rörelse var omfattande och skiftande, någonting osamordnat och konkurrerande (som Paulus brev antyder), som uttryckte ett stort antal varierande lärosatser inom den religiösa andan i tiden, då är det lättare att förstå hur en grupp, som försökte påverka den saknade enigheten och ge sig själv auktoritet, kunde skapa sin egen unika historia om kristendomens begynnelse.

När skrevs evangelierna - eller deras första versioner? Markusevangeliet dateras vanligen efter sin "lilla apokalyps" i kapitel 13, som talar om stora omvälvningar och templets förstörelse, omnämnd som en profetia av Jesus. Detta måste, påstås det, hänsyfta på det första judiska kriget (66-70). Markus skrev alltså under eller strax efter kriget. Men även Markus antas stödja sig på källmaterial, och några tror att denna lilla apokalyps ursprungligen kunde ha varit en judisk komposition (utan referens till Jesus), en som Markus senare lånade och använde. Eller, om kapitel 13 är författat av Markus, kunde den mycket väl ha vuxit fram under en senare period, eftersom andra dokument visar att livfulla apokalyptiska förväntningar fortlevde ända till åtminstone slutet av århundradet. I 13:7 varnar faktiskt Jesus sina lyssnare för att inte betrakta slutet som nära förestående, även när krigets vindar börjar blåsa. Ingenting hos Markus kan tvinga oss att datera honom före 90-talet.

De datum man tillskriver Matteus och Lukas (och även Johannes) är påverkade av den bild de presenterar av "vägskälet", då kristendomen separeras från det vidare judiska etablissemangen. Detta känner man till som en senare utveckling, knuten till det judiska kriget, och i enlighet med detta läses evangelierna baklänges anakronistiskt till Jesu förmodade tid. Lukas har också övergett förväntningarna om ett nära förestående slut på världen, vilket placerar honom ännu senare. Inga av dessa faktorer är oförenliga med en datering runt slutet av första, början av andra århundradet eller något senare.

Men lika viktigt för datering är när evangelierna bekräftades. När börjar evangelierna visa sig i övriga kristna dokument? Om Markus är så tidig som år 70, och alla fyra var skrivna runt 100, varför citerar eller refererar ingen av de tidiga apostoliska fäderna till dem? Författaren till första Klemensbrevet? Ignatius? Polykarpus? Författaren till Barnabasbrevet, som skrev mellan 90 och 130? Hur kunde Ignatius (runt 107), som var så ivrig att övertyga sina läsare om att Jesus verkligen hade fötts av Maria och dött under Pilatus, att Jesus verkligen hade varit en människa som lidit, hur kunde han missa att återropa ett evangeliedokument som bekräftelse på allt detta - om han kände till något?

Eusebius rapporterar att biskop Papias, i ett verk skrivet runt år 125 som gått förlorat, nämner två skrivna stycken av "Matteus" och "Markus". Men inte ens dessa kan identifieras med de kanoniska evangelierna, för Papias kallade den förra "Herrens visdomsord på hebreiska", och beskrivningen av det senare låter inte heller som det var ett berättande verk. Det verkar inte som om Papias haft dessa dokument i sin ägo, för han vidarebefordrar bara information om dem som han fått från "de äldste". Han tycks inte ha någon egen kommentar till sådana dokument (i själva verket fortsätter han att nedvärdera skrivna källor om Herren), eftersom Eusebius och andra sena kommentatorer, som citerar ur Papias texter, talar om detta. Allt Papias kan tala om för oss (vidarebefordrat genom Eusebius), är att det fanns samlingar av visdomsord och anekdoter (förmodligen mirakelberättelser), som cirkulerade under denna tid. Detta var ingen ovanlig företeelse. De Papias nämner är knutna till en Jesusfigur och ansågs vara ihopsamlade av Jesu legendartade anhängare. Vad som säger än mer är, att en bra bit in på hundratalet hade den biskop i Mindre Asien, som skrev en bok kallad *Utläggning av Herrens ord*, inte i sin ägo vare sig en kopia eller skrivet exemplar av något evangelium, eller några visdomsord av Jesus, som kan knytas till evangelierna.

Först hos Justinus Martyren, som skrev på 150-talet, finner vi de första identifierbara citaten från några evangelier, fastän han kallar dem helt enkelt för "apostlarnas minnen", utan namn. Och dessa citat stämmer vanligtvis inte med texten från de kanoniserade versioner vi har idag, vilket visar att sådana dokument fortfarande befann sig i framväxt och förändring. Forskare sådana som Helmut Koester har dragit slutsatsen att tidigare "hänsyftningar" på evangelielikt material troligtvis är vandringsäggar, som senare funnit sina vägar in i evangelierna. (Se Koesters *Ancient Christian Gospels* och hans tidigare *Synoptische Überlieferung bei den apostolischen Vätern*.) Är det tänkbart att det tidigaste beviset på Jesu liv och död kunde ha överlämnats till nedskrivning så tidigt som år 70 (eller ännu tidigare, som vissa vill ha det till), och det ändå tog den kristna världen nästan ett århundrade att få några kopior?

Om å andra sidan "biografen" över Jesus från Nasaret var någonting ovanligt, som gick emot gällande kunskap och tro, kan man förstå hur tidiga versioner av evangelierna, skrivna runt hundraårsskiftet, bara kunde ha haft begränsad användning och lokal omarbetning, åtminstone under en generation. Och särskilt om sådana skrifter ursprungligen var i hög grad allegoriska och undervisande, och var en symbol för de trosförsamlingar som framställde dem. Det börjar också se ut som om Markus, Matteus och Lukas ursprungligen kom från en grupp av sammanlänkade församlingar i området Syrien och norra Palestina.

Vad gäller Apostlagärningarna, skrivna av samma författare som skrev den slutliga versionen av Lukasevangeliet, finns inga referenser före år 170 - mer än ett århundrade efter den datering man ofta tilldelar den! Några, som John Knox (*Marcion and the New Testament*, 77-106, 124), ser Apostlagärningarna som ett svar från den romerska kyrkan vid mitten av andra århundradet på Markions gnostiska idéer. Författaren till Apostlagärningarna bygger på traditionsfragment om den ursprungliga palestinska kyrkan, men dessa har omarbetats för att passa den nya inriktningen. Det finns kraftiga avvikelser mellan Apostlagärningarna och det som Paulus berättar för oss i sina brev. Forskningen har tvingats medge att mycket i Apostlagärningarna är ren dikt, från talen till den stora sjöresan, den senare utformad med samma kännetecken som hellenistiska äventyrsromaner. Om man betvivlar Apostlagärningarnas trovärdighet, faller en mörk skugga över kristendomens faktiska begynnelse.

Idén till den historiske Jesus fanns före evangelierna, och föddes i den församling och de kretsar som skapade det dokument som nu kallas "Q" (efter tyskans "Quelle", som betyder "källa"). Ingen kopia av "Q" har överlevt, men en majoritet av forskare idag hävdar att Q verkligen existerade, och att det kan rekonstrueras från det gemensamma material man finner i Matteus- och Lukasevangelierna och som inte hämtats från Markusevangeliet.

Q var inte ett berättande evangelium, utan en organiserad samling av talstoff, som inkluderade etisk undervisning, profetiska varningar och polemiska berättelser, plus några få mirakler och andra anekdoter. Det var en produkt av en judisk (eller judiskliknande) sekteristisk rörelse lokaliserad till Galiléen, som predikade om ett kommande Gudsrike. Forskare har dragit slutsatsen att Q sattes ihop under en längre tid och i tydliga steg. De har identifierat det tidigaste skiktet (kallat Q1), som en uppsättning yttranden om etik och lärjungeskäp. Det innehöll märkbart okonventionella idéer. Många finns i Matteus bergspredikan: saligprisningarna, att vända andra kinden till, älska sina fiender. Forskare har noterat (se F. Gerald Downing, *Cynics and Christians* NTS 1984, s.584-93; Burton Mack, *A Myth of Innocence*, s.67-9, 73-4) en nära likhet mellan dessa maximer och den grekiska filosofiska skola känd som kynism, som var en motkulturell rörelse i tiden, spridd av vandrare kyniska

predikanter. (Mack har förklarat att Jesus var en kyniskorienterad vis man, vars förbindelse med det judiska var ganska svag) Kanske plockade Q-sekten i början upp en grekisk källa, som de med någon omarbetning såg som passande etik för det rike de predikade om. I vilket fall som helst, så behövs ingen Jesus som upphovsman till sådana ordspråk/yttranden. De tycks mer vara produkten av en skola eller livsstil, formulerad under lång tid, och knappast en plötslig uppfinning av en enskild hjärna.

Detta utvecklingsskede av Q kallar forskarna för Visdomen, för det består i huvudsak av en instruktionssamling i samma genre som traditionella "vishetsböcker" som Ordspråksboken, men i detta fall med ett radikalt motkulturellt innehåll. Senare kännetecken är (som i Lukas 11:49) att orden betraktades som talade av den personifierade Visheten (se del 2), och att Q-predikanter såg sig som hennes talesmän.

Nästa stadium av Q (betecknat Q2) har karakteriserats som "profetiskt", apokalyptiskt. Här finns yttranden där församlingen rasar mot den fiendlighet och förkastelse den fått motta från etablissemangen. I kontrast till den milda, tankfulla tonen i Q1, innehåller Q2 giftiga smädanden av fariséer och nedkallande av himlens dom över hela städer. Människosonen gör sin entré, han som ska stiga fram vid tidens slut för att döma världen i eld. Han är troligen resultatet av en reflektion över gestalten i Daniel 7. Här finner vi för första gången Johannes döparen, en slags mentor eller förelöpare till Q-predikanterna. Att datera Q2 är svårt, men jag skulle anta att detta andra skede infaller strax före det judiska kriget.

Det finns goda skäl för slutsatsen att det inte heller i detta stadium fanns någon Jesus i Q-församlingens tänkande. Det vill säga, visdoms- och profetiska yttranden/ordspråk skulle i sin ursprungliga form inte ha innehållit något omnämnande av Jesus som talaren eller källan. De var uttalanden från församlingen själv och kom från dess traditionella undervisning, som ansågs inspirerad av Guds Vishet. För medan Matteus och Lukas ofta uppvisar gemensamma formuleringar eller en samstämmig idé vad gäller kärnan i ett givet yttrande, så går varje evangelist sin egen väg, när de ska omge denna kärna/idé med ett innehåll och sammanhang som involverar Jesus. (Jämför Lukas 17:5-6 med Matteus 17:19-20). Detta visar att Q inte hade bevarat något som åtföljde orden till Jesu predikande, ett ointresse för källan till lärdomarna, som skulle ha varit egendomligt och förvånande.

Inte heller är de apokalyptiska uttalandena om Människosonen (om hans framtida ankomst) identifierade med Jesus. De är lagda i hans mun, vilket får det att låta som om Jesus talade om någon annan. När man undersöker Johannes Döparens profetia i inledningen av Q (Lukas 3:16-17) om att en ska komma "som är starkare än jag", som ska döpa i eld och skilja agnarna från vetet, finner vi ingen anspelning på en Jesus eller någon upplyst lärare eller profet som är jämförbar med Johannes. Snarast låter detta som en profetia om den kommande Människosonen, den apokalyptiska domaren, en utsaga som placerats i Johannes mun av Q-församlingen.

Speciellt avslöjande är det yttrande som nu finns i Lukas 16:16: "Lagen och profeterna (dvs. Skriften) hade sin tid fram till Johannes (döparen). Sedan dess förkunnas Guds rike". Detta, liksom så mycket hos Q, erkänner man vara en produkt av församlingens egen erfarenhet och tillkommet under församlingens tid (dvs. det går inte tillbaka till Jesus), och ändå har ingen referens till Jesus själv arbetats in i denna bild av förändringen från det gamla till det nya. Lukas 11:49 nämner inte Guds son bland dem som Visheten lovar att sända.

Ledande specialister på Q, t.ex. John Kloppenborg (*The Formation of Q*), erkänner att Q i dess olika faser har undergått åtskilliga redigeringar (strykningar, tillägg och omarbetningar av materialet för att skapa en sammanhållen helhet med identifierbara teman och teologi). Men deras analyser av Q3, det steg de kallar den "slutliga textrevisionen", går inte tillräckligt långt. För jag vill hävda, att det är först i detta stadium, som den historiske Jesus introducerades, en figur som nu uppfattades som församlingens grundare. Ett visst äldre material kan ha omarbetats, och allting tillskrivits denne Jesus, inklusive helande mirakler som hade varit en del av Q-predikanternas egna aktiviteter. För undervisningen krävdes förmodligen inte mer än ett enkelt "Jesus sade", vilket är förklaringen till att Matteus och Lukas måste uppfinna sina egna inramningar. (Detta sätt att tillföra kött på benen, är vad vi hittar i det gnostiska Tomasevangeliet, vilket man tror kan ha börjat som en utlöpare av Q på ett tidigt stadium. För mer information om Tomasevangeliet, se min bokgranskning av J. D. Crossans bok *The Birth of Christianity*.) Den nya Jesus placeras över Johannes, som nu tjänstgör som hans förkunnare. Vid ett något senare stadium identifieras Jesus som den väntade människosonen. I den sista fasen av Q finner vi den händelserika biografien och en tendens till att gudomliggöra Jesus. Frestelseberättelsen (Lukas 4:1-13) hör till denna fas.

Hur uppkom en sådan grundare i tankarna hos Q, om han inte hade någon föregående historia? Alla sekteristiska sammanslutningar tenderar att läsa nuet tillbaka till det förflutna. De personifierar sina egna aktiviteter genom storartade händelser vid grundandet och heroiska stamfäder. Själva existensen av visdomssamlingen, produkten av församlingens framväxt, kan ha inbjudit till att tillskriva den en specifik ursprunglig och auktoritativ person. En sådan form av uppteckning om ett glorifierat förflutet kallas "skapelsedokument" och är ett allmänt förekommande, sekteristiskt fenomen.

(Figurer som Konfusius, Lao-Tsu, Lycurgus av Sparta, den medeltida, schweiziske Wilhelm Tell liksom andra mera okända sekteriska antika gestalter, är exempel på grundargestalter som förmodligen aldrig existerat)

Jag misstänker också att existensen av en rivaliserande sekt, som hävdade Johannes döparen som sin grundare, kan ha påverkat Q-samfundet att utveckla en egen upphovsman, som basunerade ut att han var större än Johannes. Det är verkligen underligt, med tanke på den bild som presenteras av evangelierna, att det någonsin skulle ha funnits en fundering hos någon om vem som var den störste, Jesus eller Johannes, men Q3 är tvungen att framhålla just detta i den så kallade dialogen mellan Jesus och Johannes (se Lukas 7:18-35). Hela denna scen verkar konstruerad under ett senare skede av Qs utveckling. Ett yttrande i Q om, att gå ut i vildmarken för att se någonting, finns endast i Tomasevangeliet (nr 78) utan anknytning till någon kontext eller karaktär i Q. Andra ensamma yttranden i Tomasevangeliet finns i mer komplexa, omarbetade former i Q. Allt detta talar för en artificiell utveckling av en grundare till församlingen Q, Jesusfiguren.

Ytterligare en förklaring till utvecklingen av denne grundare antyds av Q själv. Den himmelska gestalten Visheten (Sophia), som en gång ansågs ha verkat genom församlingen, tycks ha utvecklats till Vishetens sändebud, en gestalt som startat rörelsen och framfört hennes budskap. Myter om Visheten som kommer till jorden, levde länge i judiskt tänkande och kan ha spelat en roll här. Lukas 7:35 kallar Jesus ett barn av Visheten, och Matteus återspeglar, i sin användning av Q, en framväxande attityd till Jesus som själva inkarnationen av Visheten. Många av Jesu yttranden i Q betraktas som omarbetade uttalanden av Visheten.

Huruvida Q-församlingen gav sin grundare namnet "Jesus", kan vi inte vara säkra på. I detta sena stadium av Q, kan det till och med ha funnits korsande influenser från tidiga evangelieförsamlingar (från Markus). Att förklara sådana förhållanden är rena gissningsleken, eftersom den faktiska historiska utvecklingen har en tendens att vara mer subtil och komplex än någon akademisk presentation av den på papper, speciellt 1900 år efter händelsen. Det är betydelsefullt att Q aldrig använder termen Kristus, ty en sådan grundare skulle i det här skedet inte betraktas som Messias. Den rollen introducerades av Markus

Den visa och nyansrika undervisningen i Q1, det apokalyptiska dundrandet om den yttersta domen i Q2, Människosonen som skall komma vid tidens ände, "Sonen" i det sista skedet av Q:s utveckling, allt bildar en bisarr mix, inte minst för att det har staplats lager på lager. (Om man antar att allt detta var Jesusord, i vilken garderob förvarades i så fall Q2: s yttranden innan församlingen var redo för dem? De har inte överlevt någonstans.) Bara ett senare ihopsamlade av alla dessa olika element under en konstruerad gestalt, vid en tidpunkt då församlingens förflutna var tillräckligt luddigt (delvis genom att det judiska krigets kaos kom emellan), kan förklara processen.

Men det mest framträdande draget hos Q:s Jesus har visat sig vara det mest förbryllande - att han inte tycks ha någon relation till Paulus Jesus! Vetenskapsmännen fortsätter att grubbla över det faktum att Q inte innehåller någon idé om en lidande Jesus, en gudom som genomgått döden och återuppstått som en frälsningshandling. Q kan göra dödandet av profeterna till ett centralt tema (ex Lukas 11:49-51) och ändå aldrig referera till Jesu egen korsfästelse! Q:s liknelser innehåller inte ett spår av mordet på Guds Son. Om uppståndelsen andas Q inte en stavelse. Jesus gör inga profetior om sin egen död och uppståndelse, som han gör i andra delar av evangelierna. Observera att i en Q-passage i Lukas 17, måste evangelisten lägga en profetia i Jesu mun om hans egen död (vers 25), vilken inte finns med när Matteus använder samma passage (24: 23f). Mest förvånande av allt är att Q:s Jesus inte lägger någon tydlig vikt vid frälsning! Bortsett från insikten, som växer fram ur själva undervisningen, finns det inte någon frälsningslära i Q, medger forskarna, absolut ingenting om en försonande död för synden. I yttrandet "Sonen som känner Fadern" (Lukas 10:22, ett sent yttrande, som omarbetats från ett tidigare Vishetsyttrande) har Sonen funktionen att vara förmedlare av Guds uppenbarelse och är helt enkelt en personifiering av vad Q-församlingen själv gjorde. Q:s sidogren Tomasevangeliet är på samma sätt i avsaknad av varje referens till Jesu död och uppståndelse.

Om grundaren av sekten hade blivit mördad av judiska ledare, om hela den kristna rörelsen hade börjat utifrån Jesu död och upplevelsen av att han uppstått ur graven, är det obegripligt att Q inte skulle nämna det. I Lukas 13:34-5, t.ex. profeterar Jesus. Hur skulle de som sammanställt Q, efter att just ha skrivit att Jerusalem är den stad som mördar de profeter som sänts till den, kunnat motstå att sätta in en referens till det viktigaste mordet av alla? Och vad gäller yttrandet i Lukas 14:27 om lärjungarna som "tar upp sina kors" och följer Jesus, känner man igen det som ett kyniskt-stoiskt uttryck, troligen också från judiska seloter, inte som en anspelning på Jesu eget kors. (Se R. Bultmann, *History of the Synoptic Tradition*, s.161; Burton Mack, *The Lost Gospel*, s.138-9; Robert Funk, *Honest to Jesus*, s.235.) David Seeley ("*Jesus' Death in Q*," NTS 38, s.223f) sammanfattar situationen: "Ingen passage i vilken profeter nämns, hänvisar till Jesu död. En sådan hänvisning måste förutsättas". Seeley går vidare och konstruerar ett argument baserat på detta antagande, vilket är en klassisk illustration till hur forskningen i Nya Testamentet i alltför hög grad bedrivits på ett traditionsenligt sätt.

Hur förklaras denna radikala skillnad mellan Q och Paulus? Den visar, säger de traditionella forskarna, olika "svar" från olika kretsar på mannen Jesus från Nasaret. Men de stupar när de försöker att förklara hur ett sådant underligt fenomen kunde ha varit möjligt. Dessutom avslöjar dokumenten många fler "svar" än bara två. De vill få oss att tro att den tidiga kristenheten var högst schizofren. Å ena sidan ger Paulus och andra brevförfattare upp allt intresse för Jesu jordeliv och identitet och gör honom till en kosmisk Kristus, som har skapat världen och frälst den genom sin död och uppståndelse. Å andra sidan beslutar Q-församlingen, tillsammans med Tomasevangeliet, att ignorera denna död och uppståndelse och bevara den jordiske undervisande Jesus, en som predikar om det kommande slutet på världen. Mellan dessa två poler ligger andra oförenliga begrepp. I de äldsta delarna av Johannes evangelium, är Jesus den mytiska Nedstigande-Uppstigande förlössaren från himlen som frälser genom att uppenbara Gud. Senare likställs han med det grekiska Logos. Jesus är den himmelske Översteprästen i Hebréerbrevet, den icke-lidande förmedlande Tjänaren i Didache, den mystiska Visheten-Messias i Salomos oden. Paulus ger en vink om grupper med avvikande tro på platser som Korint, som "predikar om en annan Jesus". I olika riktningar av gnosticismen är Jesus (eller Kristus) en mytisk del av gudomens himmelska Pleroma [den eviga fullkomligheten, *ö a*], ibland en frälsare liknande Johannes, ibland dyker han upp under andra namn som Derdekeas eller "den tredje Illuminatorn". (Den gnostiske Jesus samverkade så småningom med mer ortodoxa idéer och upptog i sig den nya historiske Jesus). Och allt detta utifrån en korsfäst brottsling? Utifrån en vanlig människa?

En mer förnuftig lösning skulle vara att alla dessa begrepp, utifrån idéer om "Jesus" och "Kristus", var olika destillat ur den ström av religiösa idéer som flöt omkring i tiden (som beskrivits i del två). Forskarna medger numera att "kristendomen i början var exceptionellt splittrad, varierade dramatiskt från region till region och dominerades av individer och grupper vars seder och teologi skulle ha stämplat som kätterska". (Ron Cameron summerar Walter Bauers *The Future of the early Christianity*). Det är inte längre möjligt att vidhålla att en sådan mångfald – som var så osammanhängande och konkurrerande - exploderade över en natt utifrån en ödmjuk judisk predikant och en enda missionärsrörelse.

*

Det var oundvikligt att dessa varierande yttringar skulle komma att dras mot varandra. Någon gång mot slutet av första århundradet, i en huvudsakligen hednisk miljö, förmodligen i Syrien, sammanförde en lärd kristen eller en grupp kristna, Q-församlingens grundare med den mytiska lidande Jesus från en kristen kult av Paulustyp. Kanske hade hans/deras församling en fot i båda lägren, ett utslag av klassisk synkretism. Resultatet blev Markus evangelium. Författaren tycks ha arbetat utifrån muntliga traditioner eller en ofullständig Q-tradition, eftersom hans evangelium saknar de stora predikningarna och profetiska uttalanden av Jesus, som Matteus och Lukas har ärvt.

Vad gjorde Markus? Han skapade en verksamhet som rörde sig från Galiléen till Jerusalem, som nu blev platsen för Jesu död. Han återuppfann faktiskt apostlarna utifrån de tidigare, nu legendariska figurerna, i den kristna rörelsen. De tjänade huvudsakligen ett instruktivt syfte. Och till Jesus kopplade han alla de figurer och begrepp, som flöt omkring i den kristna idéströmmen, såsom Guds Son, Messias, Davids Son och den apokalyptiska Människosonen. Det viktigaste av allt, han måste skapa Jesu passionshistoria. Någon har föreslagit att Markus använde en tidigare, mer ursprunglig utformning av Jesu rättegång och avrättning, som också Johannes använde senare. Andra tror att alla de berömda beståndsdelarna i vår passionshistoria är en ren uppfinning av Markus: scenen i Getsemane, Judas förräderi, Petrus förnekelse, detaljerna i Jesu rättegång och korsfästelse, berättelsen om den tomma graven.

Med hänsyn till att det inte finns några konkreta bevis för en passionshistoria före Markus, är det andra förslaget det mest sannolika. Vi har Markus litterära geni att tacka för den mest varaktiga berättelse som den västliga kulturen har producerat.

Kanske hade någon slags "historisering" av den andlige Jesus redan startat i kristet tänkande och i förkunnelsen redan före Markus och utan samband med Q. En liknande, för sekter typisk tendens att skapa en idealiserad bild av sektens ursprung, som vi sett i Q, kan ha verkat i de kristna kretsarna. "Det förkunnade" utvecklades till "Förkunnaren". Jesus, som man predikade om, blev Jesus den som predikade, och evangelierna verkade ytterst som dokument om hur kristendomen som helhet blivit till. Några tidiga idéer i denna riktning, som Paulus användning av uttrycket "född av kvinna" om Jesus samt tiden för Jesu liv, nådde fram till Ignatius utan ett skrivet evangelium, eller som "ekon" av ett nyligen skrivet Markusevangelium. Ignatius och första Johannesbrevet (förmodligen skrivet på 90-talet) visar att många vände sig mot de nya idéerna att "Jesus Kristus hade kommit i köttet" (1 Joh 4:1 f). Var fanns drivkraften, källan till informationen om den nya "historiske" Jesus? Vi kan se den direkt i evangeliet: det var de judiska skrifterna.

Först några generella anmärkningar: Forskare har länge vetat att evangelierna är uppbyggda av mindre enheter av den typ man finner hos Q; enskilda sentenser eller hela grupper av visdomsord, mirakelaneddoter, polemiska historier. De har förts samman som "smultron på ett grässtrå" med fyllnadsmaterial tillagt, berättande delar som ska ge intryck av någon slags sammanhang: Jesus gick först hit, sedan dit. Någon kommer in i bilden och ställer en fråga, så att Jesus kan ge svaret. Man trodde tidigare att de olika enheterna var trovärdiga delar i ett traditionsstoff, som förts vidare muntligt, och att många gick tillbaka till Jesus själv, medan andra utformats inom den tidiga kyrkan, som en respons på honom. Men gradvis insåg man att evangelisterna hade ändrat eller kompletterat dessa enheter på ett sätt som skulle tjäna deras egna redaktionella och teologiska syften. En del hade de helt enkelt hittat på själva. Det finns ingen garanti för att någonting går tillbaka till Jesus.

Som vi såg i Q är många visdomsord hellenistiska och judiska moraliska tänkespråk och populära liknelser. Några kommer från judisk visdomslitteratur. De polemiska berättelserna och lärjungeinstruktioner återspeglar situationen i de senare kristna församlingarna. Paulus "Herrens ord" (se del 1) representerar en typ av förkunnelse, som vanlig hos tidiga kristna profeter: inspirerad kommunikation från den andlige Kristus i himlen. Dessa kan ha bevarats och så småningom kommit in i evangelierna som uttalande av en historisk Jesus. Samlingar med mirakelhistorier var vanliga i den antika världen. De tillskrevs berömda filosofer och andra undergörare, även till gudar som den helande guden Asclepius och Isis. Kristna profeter var ofta helbrägdagörare och undergörare själva, och deras bragder blev senare tillskrivna Jesus.

Man anser numera att evangelierna är alltigenom sekteristiska verk. De var svar på "livssituationen" hos de grupper som framställde dem, och tjänade deras behov. De skapade ett heligt förflutet för sin tro och ett gudomligt grundande. De tillhandahöll ett skydd mot attack utifrån. De legitimerade församlingens tro och sanktionerade dess praxis. Den brännande frågan om bordsgemenskap, huruvida judar kunde blanda sig med hedningar, om den rituellt rene kunde äta med den orene, löstes till exempel genom att framställa Jesus som en som fördömde fariséerna för deras besatthet vid renhet, och genom att låta honom själv umgås med utstötta och hedningar. Frågan om den judiska lagen fortfarande var tillämplig fick svar genom att man lät Jesus ge regler för detta o.s.v. Det är lätt att inse, att när så många

olika församlingar var inblandade vid olika tider, skulle sekteristiska intressen leda till de många motsägelser vi hittar i Jesu verksamhet och i hans uttalanden evangelierna emellan.

Såg evangelisterna sig själva som historieberättare? Deras sätt att ändra tidigare dokument, ändra detaljer i Jesu verksamhet, ändra t.o.m. vad Herren sagt, tyder inte på det. Det är numera en allmän uppfattning att evangelierna är trosdokument: Evangelisterna hade inget intresse av historisk forskning vad vi känner till.

De höll snarare på med en form av ”midrash”. Midrash var en gammal judisk sed att tolka och vidga enskilda passager eller en kombination av passager från Bibeln, för att få fram en ny betydelse och tillämpning och komma under ordens yta. Ett sätt att göra detta var att baka in dem i nya berättelser, i aktuell kontext. Enligt evangelisternas synsätt, väckte återberättande av Bibeln till liv nya andliga sanningar, och mängder av element i Nya Testamentet är helt enkelt omarbetningar av berättelser i Gamla Testamentet. Till exempel formades Jesus efter berättelserna om Moses, för att presentera honom som en ny Moses för en ny tid. Samtidigt, i skenet av Q, är det fullt möjligt att författare som Markus såg sitt arbete som pekande på faktisk historia och på en gestalt som förebådats i Skriften. Hur det än var med det, så kom evangelierna att så småningom betraktas som rena faktadokument av hedningar, som inte förstod deras judiska rötter, och Bibeln kom att ses som en profetia om verkliga ”händelser” snarare än vara källan till dem.

På samma sätt som Skriften tidigare hade gett stoff till Paulus mytiska bild av Kristus, så försåg nu samma skrifter ett nyss avslutat jordiskt Jesusliv med inramning och detaljer (genom att ta textavsnitt ur deras kontext och utan att ta hänsyn till deras ursprungliga betydelse). Markus sammanfattade en redan pågående process och lade till de ”biografiska” element som han fann i Q-traditionerna. Med hjälp av sådana komponenter, och med Bibeln uppslagen framför sig, skapade han sin berättelse om Jesu verksamhet och passionshistorien.

Jesus måste ha utfört mirakler därför att detta var vad man väntade sig i den tid som skulle leda till Guds rike. Jesaja 35:5-6 lyder ”Då skola de blindas ögon öppnas och de dövas öron upplåtas. Då skall den lame hoppa såsom en hjort och den stummes tunga skall jubla”. Följdaktligen gjorde Jesus så att den lame kunde gå och den blinde kunde se. Messias förväntades till och med kunna väcka upp de döda. Detaljerna i många av Jesu mirakelhistorier är utformade efter samma modell som Elias och Elishas underverk i första och andra Konungaboken.

Både Matteus och Lukas förlade Jesu födelse till Betlehem därför att profeten Mika (5:2) hade förklarat att detta skulle vara födelseplatsen för Israels kommande furste. Efter detta är de två evangelisterna knappast överens om någonting som rör födelsehistorien. Biblisk midrash kan ha ett mycket slumpartat innehåll.

Evangeliernas beskrivning av Jesu rättegång och död visar ett mycket starkt beroende av Skriften. Praktiskt taget varje del i Markus passionshistoria, som börjar med Jesu intåg i Jerusalem, är baserad på en biblisk passage. Här är några exempel:

- Profeten Hosea (9:15): ”För deras onda gärningars skull skall jag driva dem ut ur mitt hus.” Och Sakarja (14:21) Den dagen skall det inte längre finnas några krämare i Herrens hus”. Jesus driver ut månglarna ur templet.
- Psaltaren 42: ”Varför är du tyngd av sorg min själ och full av oro” Jesus i Getsemane trädgård.

- Psaltaren 41:9: ”Också min vän som jag litade på och som delade mitt bröd, han trampar på mig.” Judas förräderi. Konflikten med det judiska etablissemanget kan ha varit ett starkt skäl att föra in figuren Judas som representant för de opålitliga judarna.
- Jesaja 53:12: ”Han blev räknad som syndare när han bar de mångas skuld och bad för syndarna.” Jesus korsfästes mellan två tjuvar.
- Psaltaren 22:18: ”de delar mina plagg emellan sig, de kastar lott om mina kläder”. Soldaterna kastar tärning om Jesu kläder vid foten av korset.

Apostlarnas avfall, de falska anklagelserna vid Jesu rättegång, törnekronan, drycken av ättika och galla, mörkret vid middagstid, dessa och andra detaljer har sina motsvarigheter i de heliga skrifterna. Själva idén att Jesus blev korsfäst (vilket även gäller det mytiska stadiet av tron) kan ha kommit från passager som Jesaja 53:5: ”Han blev pinad för våra brott, sargad för våra synder” och Psaltaren 22:17: ”Mina händer och fötter hava de genomborrat”. Att placera Jesu död vid tiden för Herodes och Pilatus var delvis ett svar på öppningsverserna i Psaltaren 2 (se J.D. Crossan, *The Cross that Spoke*.)

Men berättelsen om Jesus finns på fler sätt i Skriften än i en samling isolerade passager. Begreppen ”lidande, död och återuppståndelse” framträder ur ett tema, som finns inbakat gång på gång i berättelser genom hela den hebreiska Bibeln och tillhörande skrifter. Denna historia har moderna forskare betecknat som ”Den oskyldiges och rättrådiges lidande och återupprättelse”. Vi hittar den i historien om Josef i Genesis, i Jesaja 53 med dess Lidande Tjänare, i Tobit, Ester, Daniel, 2 och 3 Mackabéerböckerna, Susanna, berättelsen om Ahiqar och Salomos vishet. Alla har en berättelse om en rättfärdig man eller kvinna, som blir falskt anklagad, som lider, blir åtalad och dömd till döden, blir räddad i sista stund och upphöjd till en hög position, eller i senare litteratur, upphöjd efter döden. Det är berättelsen om hur judarna såg på sig själva: de var de gudfruktiga, som förföljdes av de mäktiga, de var Guds folk, som underkuvades av de gudlösa. Detta var en image som bredvilligt togs upp av den kristna sekten.

Berättelsen om Jesus följer just det här mönstret: Han bar det sanna budskapet om Gud, han led under trossviss tystnad, han blev åtalad trots att han var oskyldig, slutligen blev han återupprättad och upphöjd till ära i Guds närhet. Jesu frälsande roll var ett paradigm för judiska grundtankar om lidande och försoning och förutbestämd upphöjelse, som sammanfördes med den hellenistiske Sonen (Logos) och filosofier om frälsargudar till en fruktbar blandning. Kristendomen uppstod som en genuin syntes av de ledande religiösa idéerna i den antika världen, och bestämde kursen för tron i väst under de närmaste två tusen åren.